

Gerda van Wageningen
Liefde van toen

LIEFDE VAN TOEN OMNIBUS

Gerda van Wageningen

Liefde van toen omnibus

Onrustig hart

Zoete melodie

Verboden brieven

Uitgeverij Zomer & Keuning

ISBN 9789401912525

NUR 342/344

© 2018 Uitgeverij Zomer & Keuning

Postbus 13288, 3507 LG Utrecht

Omslagontwerp Mark Hesseling

Oorspronkelijke uitgave *Onrustig hart* © 2012 Uitgeverij Zomer & Keuning

Oorspronkelijke uitgave *Zoete melodie* © 2013 Uitgeverij Zomer & Keuning

Oorspronkelijke uitgave *Verboden brieven* © 2014 Uitgeverij Zomer & Keuning

www.gerdavanwageningen.nl

www.zomerinkeuning.nl

Alle rechten voorbehouden

ONRUSTIG HART

Hoofdstuk 1

Het was nog donker en heel stil in huis. Metje Huisman draaide zich onrustig om. Vannacht had ze wel tweemaal uit de bedstee moeten om gebruik te maken van de po, maar ze hield zichzelf voor dat ze helemaal niet zenuwachtig was. Met een zucht ging ze overeind zitten. Het zou wel bijna tijd zijn om op te staan, dacht ze. Hilly, haar twee jaar jongere zusje met wie ze de bedstee deelde, draaide zich mompelend om in haar slaap. Metje haalde eens diep adem. Ze was inmiddels klaarwakker! Nog even, dan werd het lichter. Vandaag was immers het begin van een heel nieuw hoofdstuk in hun levens. Niet alleen in dat van haar, maar in die van het hele gezin.

In de afgelopen maanden, sinds het begin van dit jaar, was er net buiten het dorp Oud Beijerland een fabriek gebouwd. Een suikerfabriek, en veel arbeiders uit het dorp vonden daar werk. Haar vader ook en indirect zichzelf eveneens. Ze had een dienstje gekregen als keukenmeid bij een van de drie nieuwe directeuren.

De gebouwen die waren verrezen op de plaats buiten het dorp aan de rivier, waren nieuw. In de afgelopen tijd waren echter de machines en werktuigen van twee kleine suikerfabrieken uit Brabant overgebracht en in die nieuwe fabrieken geplaatst. Nu was het eind september van het jaar 1902, en binnenkort zou de nieuwe fabriek gaan proefstomen, om te kijken of alles naar wens werkte. De tijd drong. De bieten werden momenteel door de boeren gerooid en de traditie wilde dat suikerbieten tijdens de campagne van september tot Kerstmis werden verwerkt tot suiker. Suikerbieten konden nu eenmaal slecht tegen de vorst.

Het was in het dorp nog nooit zo druk en bedrijvig geweest als in de afgelopen maanden. Nu ja, heel misschien een handjevol jaren geleden, toen de rails moesten worden aangelegd waarover

inmiddels de stoomtrams waren gaan rijden!

De nieuwe fabriek was gebouwd net buiten het dorp, waar ook een tweede haven was gegraven om de fabriek bereikbaar te maken voor vrachtschepen, die er hun ladingen bieten moesten kunnen afleveren. Er was een aftakking gemaakt van de rails, zodat de stoomtram ook naar de fabriek kon rijden met hetzelfde doel. Er waren nieuwe huizen neergezet net buiten het Zandpad, voor de ervaren arbeiders die uit Brabant meekwamen met hun directeurs. Veel mannen uit hun dorp hadden daar in de afgelopen tijd een boterham aan verdiend. Boeren uit de omtrek hadden weleens gemopperd, want hun landarbeiders werkten ineens liever op de fabriek of in de bouw, omdat ze dan meer konden verdienen. Haar vader eveneens. En vader was zelfs aangenomen om straks in de suikerfabriek te gaan werken. Dat betekende gedurende vier maanden per jaar een vast en goed inkomen. Vader Huisman was een slimme man, die ondanks zijn gebrek aan scholing altijd zijn best had gedaan zijn gezin te eten te geven door hard te werken. Vader hoopte vooruit te kunnen komen en de fabriek bood mannen als hij plotseling onverwachte kansen, die er vroeger niet waren geweest in hun plattelandsdorp. Heel het gezin Huisman hoopte dat de dagen voorgoed voorbij waren dat ze met een lege maag in de bedstee moesten kruipen, omdat er voor het avondbrood niet meer dan een enkele snee roggebrood was geweest, wat natuurlijk niet genoeg was om een hongerige maag te vullen na een lange dag van hard werken. Vaak was dat nog een boterham met tevredenheid geweest ook, niet eens met suiker of stroop erop, gewoon droog brood omdat er geen margarine meer was, of geen stroopvet.

Metje zat inmiddels overeind en geeuwde nog eens hartgrondig. Daarna stond ze naast de bedstee, omdat ze hoorde hoe haar moeder zuchtend en licht kreunend als altijd uit de bedstee kwam en even later de olielamp aanstak. De vlam brandde slechts laag. Het was schemerig in de woonkeuken van het huis. Moeder liep naar het fornuis om het vuur op te rakelen en haar schaduw was vaag te zien in het flauwe licht. Metje kwam nu eveneens uit de bedstee. Ze verwisselde meteen haar nachtjapon voor haar daagse werk-

goed en bond het blauwe werkschort voor. Meteen daarna liep ze naar buiten, om hun kleine arbeiderswoning heen, om de luiken open te doen in de ochtendschemering, zodat de lamp niet onnodig behoefde te blijven branden. Ze ging naar de waterpomp die ze met nog drie andere gezinnen moesten delen om haar gezicht en armen te wassen, haastte zich naar het huisje dat eveneens door vier gezinnen gedeeld moest worden en ging huiverend in de kille ochtendmist weer naar binnen. Haar vader was inmiddels ook wakker geworden en mopperde wat voor zich uit in de andere bedstee, zoals gewoonlijk. Vader kon er 's morgens niet uit komen en er 's avonds niet in. Moeder moest altijd op hem mopperen, maar dat was al zo zolang Metje zich dat kon herinneren. Binnen brandde het fornuis inmiddels al goed door en het vuur begon een aangename warmte te verspreiden in het kleine, kille arbeidershuis. De ketel met water was op het vuur geschoven en het zou niet lang duren eer die ging zingen.

De piepkleine voorkamer van het huis was de zogeheten mooie kamer. Daar stonden een tafel met stoelen eromheen, een gemakkelijke leunstoel voor vader en wat mooie spullen, meestal nog uit de boedel van haar grootouders. Bijna iedereen had een mooie kamer waar ze bijna nooit zaten en waar alleen op zondag werd gestookt en gegeten. Deftige visite als de dominee werd ook in de mooie kamer ontvangen, maar bij arme mensen kwam die niet zo vaak.

Achter de mooie kamer was de veel ruimere keuken met twee bedsteden erin. In de ene bedstee sliepen haar ouders, de andere werd gedeeld door de twee zussen. Gelukkig hadden ze niet, zoals zo veel andere gezinnen, een hele rits kinderen. Haar broers moesten op zolder slapen. Vooral in de winter was het daar koud en tochtig; op sommige plekken op zolder kon je immers zo door de kieren naar buiten kijken en in een heldere winternacht de sterren zien flonkeren.

Haar moeder keek oplettend op toen Metje haar vlecht losmaakte om haar haren te borstelen. 'Toe maar,' mompelde moe, 'je wilt zeker netjes voor de dag komen?' Vrouwen droegen alle-

maal hun lange haar in een knot. Het haar van een vrouw mocht niet afgeknipt worden. De spelden werden voor de nacht uit de knot getrokken, maar het haar bleef doorgaans gevlochten als een vrouw ging slapen. Eens in de paar weken werd een vlecht losgemaakt als het haar gewassen moest worden, meer niet.

Op het fornuis kwam de ketel met water inmiddels aan de kook en niet veel later geurde het lekker naar koffie. De oudere vrouw vlocht het haar van haar oudste dochter. Dat gebeurde soms met harde hand, waardoor bij Metje de tranen in de ogen sprongen als moe trok. Zelf stak ze even later de door de opgerolde vlecht gevormde knot met een paar haarspelden vast in haar nek. Tevreden keek ze in de gebroken spiegel die aan een spijker in het klompenhok hing. Het zat netjes. Zo kon ze voor de dag komen bij de vrouw van de directeur.

‘Je moet een muts op,’ bromde haar moeder evenwel met een afkeurende blik in haar ogen.

‘Een dienstbodenmutsje, straks, moeder. De gehaakte doorde-weekse muts van de klederdracht wordt door steeds minder jonge vrouwen gedragen, dat weet u best.’

‘Niets gedaan,’ bromde haar moeder nors, terwijl ze dikke sneden brood neerlegde, op elk van de zes borden twee sneden, eerlijk verdeeld en niemand kon te veel eten. Alleen vader kreeg drie sneden brood, en nog eens vier dikke sneden mee in zijn stikkezak. Zo heette de katoenen zak waarin alle arbeiders hun middageten mee naar het werk namen, samen met een aarden kruik met koude thee om de dorst te lessen. Soms met suiker in de thee, dat vond vader lekker, maar soms ook niet, want suiker was duur en daar moest spaarzaam mee worden omgegaan. Moeder zou nooit te veel centen uitgeven en iets op laten schrijven, als ze boodschappen nodig had. Dan raakte een mens al te gemakkelijk in de schulden en dat was een schande. Dan maar liever een lege maag of te vaak gestopte sokken, als er geen geld was om wol te kopen om nieuwe sokken te breien! Sommige mensen tilden er niet zwaar aan om schuld te maken, maar de meeste dorpelingen probeerden rond te komen van het geld dat werd verdiend door de man in huis, en

meestal was dat niet meer dan een paar gulden in de week. Haar vader verdiende momenteel acht gulden in de week in de fabriek. Vroeger, als los landarbeider, was dat beduidend minder geweest, en waren er vaak weken geweest dat ze moesten rondkomen van vier of vijf gulden, waar niet alleen de huur van moest worden betaald, maar waar ook een heel gezin van moest eten.

Zoals gebruikelijk moesten de kinderen Huisman gaan werken zodra ze de lagere school doorlopen hadden. Haar broers waren met hun vader meegegaan naar het land. Cees was de oudste van de kinderen. Hij was een jaar geleden getrouwd met Antje en woonde in een arbeidershuisje vlak bij de grote boerderij van zijn boer. Hij werkte nog steeds op het land, maar wel als vaste paardenknecht. Toen hij trouwde moesten vader en moeder zijn inkomsten missen, want zoals overal was het gebruikelijk dat werkende kinderen hun loon afdroegen om slechts een zakcentje over te houden. Niettemin kregen gezinnen het een stuk gemakkelijker als er een paar kinderen oud genoeg waren geworden om ook wat geld in het laatje te brengen!

Huib was haar tweede broer en hij was in de leer bij de timmerman en Izak, de jongste, was pas veertien en werkte als leerling-sigarenmaker in de sigarenfabriek aan de Molendijk. Hilly was dienstbode bij een oudere weduwe in het dorp, die graag wilde dat het meisje bij haar in huis kwam wonen als dienstbode voor dag en nacht, maar Hilly zelf wilde dat niet. Haar mevrouw was vaak ziek en ze was bang dat ze haar ook 's nachts voor van alles en nog wat zou gaan roepen, want het was geen gemakkelijke mevrouw. Hilly had het niet erg naar haar zin en hoopte dat ze een beter dienstje zou kunnen krijgen. Maar de oudere mevrouw betaalde best goed, en moeder wilde daarom dat Hilly bij haar mevrouw zou blijven.

Zelf had Metje eerst gediend bij de vrouw van de smid. Die had het erg gevonden dat Metje wegging, maar ze kon haar niet zo veel betalen als de directeursvrouw van de suikerfabriek en Metje was maar wat blij dat ze dat dienstje kon krijgen in het mooie grote huis dat voor de directeur was gebouwd. Kortgeleden waren de ge-

zinnen van de mensen uit Brabant in de nieuw gebouwde huizen komen wonen. De meegekomen directeuren waren vroeger directeur geweest van kleine suikerfabrieken in Oosterhout en Roosendaal. Deze fabrieken waren na de campagne van het vorige jaar gesloten en ontmanteld, waarna alle toebehoren en installaties van die plaatsen naar Oud Beijerland waren overgebracht. De nieuwe suikerfabriek, ook wel de peefabriek genoemd in de volksmond omdat bieten in het dialect van hun eiland peeën werden genoemd, was nu een van de grootste in het hele land. Het voordeel van deze fabriek met dubbele installaties was dat als er weinig aanbod van bieten zou zijn in jaren met een slechte oogst, niet de hele fabriek draaiende hoefde te worden gehouden, maar dat men dan ook op halve kracht zou kunnen draaien. Bovendien lag de fabriek pal aan de rivier het Spui, en dat was gunstig voor suikerfabrieken. Er was immers veel water nodig, om van bieten suiker te maken. De meeste bieten werden per schip aangevoerd. Alleen de boeren uit de directe omgeving zouden hun bieten met paard-en-wagen naar de fabriek gaan brengen. Als boeren iets verder weg woonden, zouden de bieten met de stoomtram worden aangevoerd, zodat de boeren hun bieten slechts met paard-en-wagen naar de laadplaatsen brachten die bij de tramlijn lagen en die daarvoor speciaal waren aangelegd. Schepen van nog verder weg meerden af in de nieuwe haven. Er was eveneens een grote bezinkvijver gegraven, waar de klei die van de bieten vrijkwam, in kon worden opgeslagen. Het terrein van de fabriek was ongekend groot volgens de begrippen van de dorpsbewoners. Verder stonden er in het dorp immers alleen wat kleine fabriekjes, meest bij de dorpshaven die tot voor kort slechts aan één kant bebouwd was geweest.

Ondertussen had Metje de boterhammen voor haar vader en broers gesmeerd en in de stikkezakken gedaan, en haar moeder had de kruiken met koude thee gevuld en klaargezet. Inmiddels was het een drukte van belang in de keuken. De jongens liepen in en uit naar de waterpomp om zich te wassen. Hilly en vader hadden zich nog eens omgedraaid, maar moeder porde ze niet bepaald zachtzinnig, zodat ze ten slotte om het hardst mopperend ook uit

de bedstee kwamen. ‘Schiets op, het is al zes uur geweest.’

Gegeten werd er in stilte en iedereen kon nog zo veel haast hebben, men ging niet van tafel zonder dat vader een stuk uit de Bijbel had voorgelezen en een dankgebed had uitgesproken.

‘Jij moet straks vast een kruisje slaan bij je nieuwe mevrouw,’ grinnikte Hilly plagend tegen Metje. ‘Ze zijn allemaal katholiek, die Brabanders.’

‘Dat is het grote minpunt,’ vond haar moeder zuinigjes. ‘Er komt vast gedoe om het geloof, dat is altijd zo, en al helemaal als jongelui met elkaar gaan verkeren. Twee geloven op een kussen, daar slaapt nu eenmaal de duivel tussen.’

‘We mogen wel blij zijn dat de tijd van Calvijn voorbij is, moe,’ mompelde Metje half grinnikend. ‘Toen wisten ze wel raad met de brandstapel voor andersdenkenden.’

‘Spot er niet mee.’

Metje beperkte zich snel tot de nuchtere werkelijkheid. ‘Ik ga beter verdienen, moe,’ ging ze verder. ‘Bovendien hoop ik dat mevrouw De Beijer aardig is.’ De mevrouw van haar vorige dienstje was vaak ontevreden geweest, over haar huis, over haar man, over het personeel en misschien ook wel over zichzelf, maar daar was Metje niet zeker van.

‘Het is afwachten.’

In een paar minuten tijd was het stil geworden in huis toen het manvolk was vertrokken. Hilly at met lange tanden de rest van haar brood op. Ze had het liever meegenomen om het later op te eten, maar dat werd niet goedgevonden. Etenstijd was etenstijd voor moeder Huisman. Metje wierp nog een laatste blik in de gebroken spiegel in het klompenhok. Ze trok haar rok recht, zette met tegenzin de gehaakte doordeweekse muts op die alle vrouwen in het dorp hoorden te dragen, behalve de joodse, en even later viel de deur achter haar dicht.

Het was niet ver lopen. Het dorp was immers niet groot. Binnen tien minuten keek ze met ontzag naar het deftige huis waar ze vanaf vandaag zou dienen. Ze haalde eens diep adem omdat ze zich inmiddels toch wel behoorlijk zenuwachtig voelde, en liep

even later achterom. Het was immers ondenkbaar om aan te bel-
len! Voordeuren werden zelden of nooit gebruikt op het platteland
en al helemaal niet door personeel. Ze klopte op de achterdeur en
het bleef lang stil eer een gezette, wat oudere vrouw haar vragend
aankeek. ‘Jij bent zeker de nieuwe meid?’

‘Ja, mevrouw.’

‘Juffrouw. Ik ben juffrouw Vogelaar en de huishoudster hier.
Mijn man is knecht, koetsier en manusje-van-alles tegelijk. Kom
er maar in, kind. Hoe heet je eigenlijk?’

‘Metje Huisman, juffrouw Vogelaar.’

‘Heb je geen schoenen?’ De oudere vrouw keek naar de zwarte
kousen met grote stoppen erin. Metje had haar klompen vanzelf-
sprekend buiten de deur laten staan.

‘Alleen zondagse, mevrouw.’

‘Je moet morgen op schoenen komen. Schoenen horen bij er net-
jes uitzien. Ik zal je voor vandaag sloffen geven, maar die mag je
niet dragen als visite je kan zien. Kleed je nu eerst maar om en als
mevrouw later is gekleed en haar ontbijt wil hebben, zo rond een
uur of negen, zal ik je wel naar haar toe brengen om kennis te
maken. Of heeft ze je zelf aangenomen?’

Metje schudde het hoofd. ‘Dat heeft mijnheer gedaan. Mijn
vader werkt op de fabriek en heeft daar laten weten dat ik een
nieuw dienstje zocht. Toen moest ik bij mijnheer op kantoor
komen. Dat duurde maar een paar minuten en mij is gezegd dat ik
vandaag om zeven uur moest komen. Meer niet. Ik moest alleen
maar ja zeggen op de vraag of ik gezond was en het dienen gewend
was en toen zei mijnheer wat ik ging verdienen.’

‘Waarom wilde je daar weg?’

‘Mijn oude mevrouw was... niet altijd even gemakkelijk, en ze
was niet langer tevreden over mij.’

‘Wie zegt dat dat hier anders is?’

‘Niemand, juffrouw Vogelaar. Ik heb als gebruikelijk in mei al
opgezegd, maar omdat er geen andere meid was, ben ik toch tot
vorige week gebleven.’

‘Het is maar dat je weet dat je hier flink de handen uit de mou-

wen moet steken. Je moet een zwarte rok en blouse aan.'

'Ik heb mijn werkkleren aangetrokken, vanmorgen.' Ze deed haar omslagdoek af en bleef er aarzelend mee in haar handen staan.

'Ik zal je zo meteen alles wijzen. Je krijgt twee stel werkkleren van hier, en vier schorten. Twee werkschorten, zodat je altijd een schone aan kunt trekken, en twee witte schortjes voor als er bezoek komt of als je de deur open moet doen. Mevrouw houdt ervan als haar personeel er verzorgd uitziet. Dus ook geen losgepiekte haren! De kleren kun je gewoon aanhouden als je naar huis gaat en je moet ze zelf schoonhouden en wassen. Altijd een dienstbodenmutsje op en dat moet kraakhelder zijn. Die gehaakte muts laat je voortaan maar thuis. Verzorg je nagels, zwarte randen zijn een gruwel in de ogen van mevrouw en mijnheer. Ga nooit ongevraagd of zonder klop een kamer in waarin mevrouw of mijnheer aanwezig is. Wacht dan tot zij roepen dat je binnen kunt komen. En probeer netjes te spreken. Geen dialect dus.'

'Ja, juffrouw.'

Ze had een kleur gekregen van al die instructies en even twijfelde ze heftig of het wel goed was geweest haar vorige dienst op te zeggen voor een plek hier.

'Kleed je maar om en kom dan naar de keuken. Daar ben ik meestal. We zullen je taken bespreken en ik zal je het huis laten zien.'

Metje knikte stom. 'Goed, juffrouw.' Ze moest er dus op letten om netjes te praten, zoals de andere vrouw dat noemde. Ze kon aan de stem van de oudere huishoudster goed horen dat die niet van hier was, besepte ze.

Haar handen beefden toen ze probeerde de gesteven dienstbodenmuts zo netjes mogelijk op te zetten. Schichtig keek ze in de spiegel die in de lange gang hing. Verder was het akelig stil in huis. Waar was iedereen?

Terug in de keuken werd ze monsterend opgenomen. 'Beter,' knikte de oudere vrouw tevreden en eindelijk verscheen er een goedkeurende glimlach om de dunne lippen. 'Kom maar even aan

de tafel zitten. Hier, ik schenk een kom koffie voor je in. Je zult best wel een beetje zenuwachtig zijn.'

Metje kreeg plotseling een kleur als vuur. Ze knikte en ging zitten, nam met een verraste blik in haar ogen een heus roomboterkoekje van de schaal die haar werd voorgehouden. 'Dank u, dat is lekker!'

De ander grinnikte onverwachts en de vrouw, die misschien wel vijftig jaar of zo moest zijn, in ieder geval was ze ouder dan moe, kreeg ineens een ondeugend lichtje in haar bruine ogen. 'Mevrouw wil geen gebroken koekjes zien. Ik help de koekjes dus weleens een handje met breken, want ik ben er gek op.'

Metje durfde nauwelijks te glimlachen, maar de kleur op haar wangen moest nog dieper zijn geworden. Ze nam een slokje koffie. Heerlijk, wat een lekkere koffie! En koek erbij! Wat een voorrecht moest het zijn, om zo te kunnen leven! Maar ja, ze was een arbeidersdochter. Zo veel luxe deftigheid was voor een arbeiderskind nu eenmaal nooit weggelegd.

Ze lette goed op tijdens de regen van instructies die ze nu kreeg. Om zeven uur beginnen. Nu het kouder werd, zou het haar eerste taak zijn de kachels aan te steken in de salon en de slaapkamer. Mijnheer was meestal al op en vertrok zo snel mogelijk naar de fabriek. Mevrouw sliep gewoonlijk tot een uur of acht, dus ze moest dan zachtjes de slaapkamer in sluipen en vooral geen lawaai maken. Het was voor mevrouw aangenaam om niet in een koude slaapkamer op te hoeven staan. Als mevrouw klaar was met haar toilet, moest het vuur in die kamer weer worden toegedekt om verspilling te voorkomen. 's Avonds voor het slapengaan zorgde Vogelaar ervoor dat het daar niet te koud was voor mevrouw en mijnheer.

Daarna stond de juffrouw op en Metje volgde haar nieuwsgierig terwijl ze haar het hele huis liet zien, behalve de kamer van mevrouw De Beijer, die nog lag te slapen.

Het oudere echtpaar bleek twee kamers op zolder te hebben, een eigen zitkamer en een slaapkamer. Juffrouw Vogelaar was alle dagen om zes uur al beneden om het fornuis in de keuken goed

door te laten branden en verse koffie te zetten en havermoutpap te koken voor mijnheer. Alleen op zondag kon ze een uurtje later opstaan.

Als de kachels brandden en mijnheer vertrokken was, begonnen de gebruikelijke huishoudelijke klussen. Stof afnemen, zwabberen, de salon moest vanzelfsprekend aan kant zijn als mevrouw beneden kwam. Voor het zware werk kwam elke donderdagmorgen een werkster; Metje moest haar wel helpen. Als de bel ging, moest Metje haar werkschort verwisselen voor een net wit schort en zich haasten om de deur te openen. Verder moest ze maar liefst zo onzichtbaar mogelijk blijven. Zelf zou de huishoudster zo nu en dan helpen met het schoonmaken, maar haar voornaamste taken waren het verzorgen van de maaltijden en zorgen dat er altijd voldoende op voorraad was. Haar man bracht mijnheer naar de fabriek. Als mijnheer hem nodig had, bleef hij daar, anders zorgde hij voor de paarden en de tuin en allerhande zware klussen waar ze zijn hulp voor inriepen.

‘Zijn er geen kinderen?’ vroeg Metje toen de ander eindelijk zweeg.

‘Mijnheer en mevrouw hebben een zoon en een dochter, maar beiden zijn al getrouwd. De dochter heeft een kindje en het tweede kleinkind, van haar zoon, is onderweg en zal zo rond Kerstmis geboren worden.’

Weer knikte Metje. Het lag op het puntje van haar tong om te zeggen dat er hier wel veel personeel was om alleen voor twee mensen te zorgen, maar het was een groot en deftig huis.

‘De was wordt uitbesteed,’ vertelde de huishoudster nog. ‘Wel moet je op donderdag helpen alles in de boenwas te zetten. Op vrijdag ontving mevrouw altijd visite voor we hierheen verhuisden, maar ik weet niet of dat weer gaat gebeuren nu we hier zijn komen wonen. Tot nog toe niet. Op zaterdagmorgen moet je buiten de ramen zemen, zodat alles er piekfijn uitziet voor de zondag.’

‘Ja, juffrouw.’

‘Het zal je ondertussen wel duizelen. Kom, we gaan samen de tafel in orde maken in de eetkamer, voor het mijn tijd is om me-

vrouw te gaan wekken met een kopje verse thee en een beschuitje.’

Metje haalde diep adem en moest zichzelf vermannen. Onzeker volgde ze de huishoudster, bang geluid te maken waardoor de nog onbekende mevrouw misschien wakker zou kunnen worden. Ergens sloeg een klok. Was het al acht uur? Wat moest ze nu gaan doen? Juffrouw Vogelaar gaf haar de opdracht de salon te stoffen en ze was blij bezig te kunnen zijn en even alleen te kunnen zijn om op adem te komen.

Hoofdstuk 2

‘Je bent laat.’

Haar moeder keek Metje onderzoekend aan toen ze die avond pas tegen zeven uur het huis binnenkwam. ‘Ik heb een prakje voor je op het fornuis bewaard. Het is nog warm. Eet maar gauw op. Je zult wel honger hebben als je zo hard hebt moeten werken!’

Metje ging met een vage glimlach om haar mond aan de keukentafel zitten en schudde het hoofd. ‘Niet echt, moe. Ik heb tussen de middag al warm gegeten, en hoe!’

‘Ja, de directeur neemt vast en zeker geen stikkezak en koude thee mee naar de fabriek!’ bromde haar vader goedmoedig, die wakker was geschrokken nadat hij in zijn stoel in slaap was gesukkeld, na een lange dag hard werken in de suikerfabriek.

Vroeger aten ze net als de meeste mensen tussen de middag warm. Als vader lange dagen op het land werkte, in de oogsttijd, nam hij toen ook een stikkezak mee en aten ze noodgedwongen pas ’s avonds warm, maar op het platteland was het nu eenmaal de gewoonte om tussen de middag de warme maaltijd te gebruiken. Wie echter op een fabriek werkte, kon dat niet en nam dus zijn brood mee. In de meeste gevallen paste het hele gezin zich aan de veranderde omstandigheden aan en werd er daarom ’s avonds met elkaar warm gegeten.

‘Inderdaad, vader. Vogelaar moet mijnheer ophalen en na het eten weer terugbrengen. Met de koets, stel je voor! Kan zo’n man dat kleine eindje niet gewoon lopen?’

‘Het regende vandaag, misschien is hij bang om nat te worden?’ grinnikte Hilly en iedereen schoot in de lach.

‘Of ze willen graag indruk maken in het dorp, met al hun deftigheid,’ dacht haar middelste broer Huib. ‘Ze zijn uiteindelijk vreemd hier.’

Moe zette het warm gehouden emailen schaaltje toch maar voor Metje neer. ‘Hier, kind, eet dan toch maar lekker op, dat doet je goed. Sperzieboontjes, die lust je graag, en vandaag hebben we er allemaal een stukje spek bij gekregen. Nu je vader op de fabriek werkt en de kinderen allemaal mee verdienen, kunnen we dat best betalen, zo nu en dan.’

‘Om te vieren dat ik nu een deftig dienstje heb? Maar het is lekker, moe. Ik kreeg tussen de middag een balletje gehakt, ook al zo lekker, en ik mocht net zo veel eten als ik maar lustte. De aardappelen die over waren van gisteren heeft juffrouw Vogelaar opgebakken, en er was bloemkool, allemaal een schepje, die werd wel keurig verdeeld want groente is duur, maar aardappelen waren er meer dan genoeg en mocht ik zelf naar behoefte opscheppen. We hebben met ons drieën in de keuken gegeten. Juffrouw Vogelaar is best streng, ik ben eigenlijk een beetje bang van haar, omdat ze me de hele dag op de vingers wil kijken of ik alles wel naar haar zin doe. Maar mevrouw zelf lijkt wel een porseleinen poppetje! Ze is klein en tenger en haar huid is bijna net zo wit als melk. Ze krijgt om acht uur een kopje thee en een beschuitje op bed en een uurtje eerder moet ik op mijn tenen de slaapkamer binnensluipen om het vuur in de haard op te rakelen, zodat ze het vooral niet koud krijgt als ze onder de dekens vandaan komt. Vanmorgen zat ze pas om halftien aan tafel! Wat een toestand, zo’n netjes gedekte tafel voor iemand die alleen maar een dun boterhammetje met jam eet. Het leek de koningin wel! Toen ze daarmee klaar was, wilde ze met mij kennismaken.’

‘Gek eigenlijk, dat je aangenomen bent door haar man en dat

zij je niet eerst hoefde te zien,’ mompelde haar moeder, deels nieuwsgierig, voornamelijk omdat ze zulke deftige lui nu eenmaal niet begreep. Ze hadden die mensen ook niet in de kerk zien zitten, want fabrieksmensen die uit Brabant waren gekomen, kerkten natuurlijk allemaal in de katholieke kerk van het dorp en gingen niet of nauwelijks om met protestanten. Zelfs de inkopen deden dorpingen bij de winkeliers van hun eigen kerk, als dat even mogelijk was. Zijzelf ook. Er waren bijvoorbeeld meerdere bakkers in het dorp. Wie hervormd was, kocht zijn brood bij de bakker die zelf ook hervormd was en dus in hun eigen kerk kwam. Wie gereformeerd was, kocht zijn brood bij de gereformeerde bakker. Dat waren ongeschreven wetten die voor elk plattelandsdorp golden.

‘Nu dan, ik moest haar na het ontbijt een kopje koffie brengen. Mijn handen beefden en ik was erg bang dat ik koffie op het schoteltje zou morsen. Maar gelukkig ging het goed. Mevrouw heeft een heel zacht handje met helemaal geen kracht erin.’ Metje schudde stomverbaasd haar hoofd. Ze kende geen mensen met zulke zachte handen, want iedereen die hard werkte, ook zijzelf, had handen met eelt erop. ‘Maar ze was gelukkig heel vriendelijk. Ze zei met haar zachte stemmetje dat ik maar flink mijn best moest doen, en dat juffrouw Vogelaar zo’n goede huishoudster was dat ik veel van haar kon leren.’ Metje nam een hapje eer ze verderging. ‘Ik moet mijn werk zo onzichtbaar mogelijk doen en mag niet zomaar een kamer binnenlopen waar mijnheer of mevrouw zit. ’s Morgens houd ik het huis aan kant, alleen op donderdagmorgen komt er een werkvrouw voor het zware werk en dan moet ik haar wel helpen. Juffrouw Vogelaar bemoeit zich voornamelijk met het eten, maar daarbij mag ik haar wel helpen als ik klaar ben met het werk dat ik moet doen. Zij doet ook de inkopen. Soms moet ze met mevrouw mee, als die zelf het dorp in wil om het een of ander te gaan kopen, en dan moet ze de mand voor mevrouw dragen, die dat blijkbaar zelf niet kan of wil. De juffrouw is ongeveer van de leeftijd van mevrouw, eigenlijk al oud, ik denk nog iets ouder dan u, moe. Na het eten gaan ze allebei rusten en dan moet ik in de keuken zilver of koper poetsen, of noem maar op wat voor klusjes

ik krijg opgedragen. Als er gebeld wordt, moet ik opendoen, maar dat mag niet met mijn blauwe werkschort voor. Dan moet ik snel een net wit schortje aantrekken en bij mevrouw gaan melden wie er is. Mevrouw leest veel, tja, wat moet zo iemand anders de hele dag doen?’ Metje schudde verbaasd haar hoofd. ‘Ze leest na het ontbijt de krant, die mijnheer de vorige avond heeft gelezen. Daarna gaat die weg. Ik heb niet durven vragen of ik de krant misschien mee naar huis mocht nemen. Dat wil ik eigenlijk best graag, maar op een eerste dag mag een mens absoluut geen vragen stellen die misschien als brutaal kunnen worden opgevat.’

‘Om repen van de krant te knippen om die bij de doos te leggen?’ vroeg Hilly grinnikend. ‘Dan kunnen we er ons achterste mee afvegen.’

‘Eerst lezen,’ dacht Metje schouderophalend. ‘Dan weten we wat er in de wereld gebeurt, het is een goede oefening. Ik lees nu eenmaal graag.’

‘Je hebt je bijbeltje,’ mompelde haar moeder, die niet veel ophad met het gemak waarmee haar oudste dochter altijd naar kennis hunkerde. Lezen was in de ogen van haar moeder hooguit iets voor deftige heren, maar zeker niets voor een arbeiderskind, en al helemaal niet voor een dochter! Meisjes trouwden, die hadden dergelijke wijsheden nergens voor nodig, was de mening, die haar ouders overigens met de meeste andere mensen deelden. Zelf kon moe goed lezen, maar ze vond dat beslist geen verdienste.

‘En toch vraag ik om de krant, als ik dat op een dag durf,’ stribbelde Metje koppig tegen. ‘Vader, is het waar dat de fabriek binnenkort gaat proefstomen?’

Nieuwe fabrieken zoals de suikerfabriek werkten allemaal op stoommachines. Nu die waren geïnstalleerd, moest natuurlijk alles grondig worden gecontroleerd en dan proefdraaien, voor het echte werk kon gaan beginnen.

‘Ja,’ bromde de man, die na zijn hazenslaapje lekker was opgeknaapt en Metje onderzoekend aankeek. Hij vond dat verlangen naar boekenwijsheid van Metje al even afkeurenswaardig als zijn vrouw, maar nu hij sinds een paar weken in de fabriek werkte en

daar zag hoe mensen die wel een goede schoolopleiding hadden genoten zelden nog zwaar lichamelijk werk hoefden te doen, en de hele dag comfortabel met hun luie achterwerk in een stoel konden blijven zitten, of hooguit eens met een geleerd gezicht door de fabriek liepen om te kijken of de arbeiders wel genoeg hun best deden, beseftte hij eens te meer dat het een groot voorrecht voor mannen was als ze inderdaad langer naar school konden gaan dan gewone dorpsjongens deden. Ja, hier leerden de zoon van de notaris, de burgemeester en de dokter ook langer door, maar dat waren notabelen en daar gingen arbeiders nu eenmaal niet mee om.

‘Eigenlijk is het proefstomen al uitgesteld en hadden we zo langzamerhand moeten draaien, want de campagne moet voor de kerst zijn afgerond. Er is tegenslag geweest, en dat is iets waar niet op gerekend was. De bieten worden al aangevoerd, bieten dan die per schip komen.’

‘Er zijn nogal wat mannen die graag bij de kade kijken,’ wist Hilly. ‘Iedereen is nieuwsgierig naar wat er bij de fabriek gebeurt. Ze zeggen dat de lossers vreselijk hard moeten werken.’

‘De bieten worden in de ruimen van de schepen in manden gedaan, soms gebeurt dat zelfs door vrouwen. Die gevulde manden worden daarna met kruiwagens aan land gebracht. Ja, dat is zwaar werk, vooral nu het nat weer is en er veel klei aan de bieten zit. Het is daardoor spekglad op de loopplanken en op de kade, vanwege de natte modder. Iedereen moet goed opletten, want daar komen gemakkelijk ongelukken van.’

‘En dat in regen, wind of kou,’ huiverde moeder Huisman. Ze had het als huisvrouw zeker ook niet gemakkelijk, maar alles liever dan het zware werk van een eenvoudige arbeider. Oudere mannen liepen niet voor niets vaak krom door een versleten rug, met stramme ledematen van de reumatiek, na een leven lang sjouwen en zwoegen. En ze had inderdaad in het dorp horen vertellen dat enkele vrouwen van die Brabanders meewerkten bij het lossen van de bieten. Ach ja, wie honger had kon vaak geen andere keuze maken!

‘Het is te hopen dat alles naar wens verloopt en dat de fabriek

snel echt kan gaan draaien,' bromde vader nog. 'Dat betekent brood op de plank in heel wat huizen.'

Inmiddels was het koffietijd geworden en moeder Huisman schonk voor hen allemaal een kom warme, zoete koffie in. Metje merkte dat ze best moe was, net als vader, misschien nog het meest omdat ze de hele dag toch een tikje zenuwachtig was geweest en zo bang was geweest om ook maar iets fout te doen in het deftige huis waar ze nu werkte. Ze besepte echter één ding duidelijk. Juffrouw Vogelaar was een goede huishoudster en een uitstekende kokkin. Als ze goed oplette, kon ze van haar veel leren en misschien kon ze ooit, in het geval ze niet zou trouwen, zelf huishoudster worden in een deftig huishouden. Dan had je toch een goed leven! In stilte vergeleek ze juffrouw Vogelaar met haar eigen moeder. Moeder moest alle dagen zwoegen, en wat te denken van alle zorgen als ze haar gezin niet voldoende eten voor had kunnen zetten? Als er nieuwe kleren moesten komen en er geen geld was voor een lap stof, sokkenwol of nieuwe klompen? Ze keek haar moeder peinzend aan, terwijl ze aan de koffie nipte. 'Ik moet morgen op mijn schoenen komen. Dat vinden ze netter dan klompen die voor de achterdeur staan, moe.'

'Je hebt maar één paar, voor de zondag, en daar moeten eigenlijk nieuwe zolen onder.'

'Het is me gezegd, dus het moet wel. Stel je voor, moe, ik kreeg zelfs koek bij de koffie! Mevrouw wil geen gebroken koek of kruimels zien en juffrouw Vogelaar is zo'n zoetekauw, dat ze er wel voor zorgt dat er voldoende gebroken koekjes in de keuken achterblijven.' Hilly schoot hardop in de lach. 'En we krijgen elke dag een stukje vlees of spek bij het eten, zegt ze, daar blijft een mens van op krachten. Ik kan het nog niet geloven, ik mocht zo veel eten als ik maar lustte en heb vanavond zelfs een boterham met gebakken bloedworst mogen eten, voor ik naar huis ging. Mijnheer eet graag gebakken bloedworst op zijn brood. Wat was dat lekker, moe!'

De oudere vrouw moest ongelovig lachen. 'Ja, ja, wie het breed heeft, laat het breed hangen,' mompelde ze hoofdschuddend. 'Ge-

bakken bloedworst, dat is inderdaad erg lekker, maar wanneer eten wij dat nu?’

‘Precies, moe, maar als ik bij mevrouw eet, hoef ik hier minder te eten en dat kunnen jullie dan weer extra eten,’ peinsde Metje hardop. ‘Dat scheelt immers weer.’

‘Nu ik in de fabriek werk, hebben we ook meer geld,’ bromde vader, want net als alle mannen vond hij het uitermate vervelend als er ook maar iets opgemerkt werd waardoor iemand zou kunnen denken dat hij niet bij machte was in voldoende mate zijn gezin te onderhouden. Dat het zo was, was één ding en dat gold voor de meeste arbeidersgezinnen, maar daarom hoefde het nog niet zo ronduit uitgesproken te worden! De oudere man geeuwde. ‘Ik ben moe. Ik ga vast in de bedstee liggen. Kom je zo ook, vrouw?’

‘Het is nog maar net halfnegen!’

‘Nog maar een halfuurtje tot het negen uur is, en dat is voor gewone mensen de gebruikelijke bedtijd. Ik wacht op je.’

Moeder zuchtte eens, en Metje bloosde een beetje. Ze was eenentwintig en hoorde natuurlijk niets te weten van de geheimen van het huwelijk, maar ze was een meisje uit een plattelandsdorp en soms waren er uit de bedstee van haar ouders geluiden te horen. Ach, het fijne wist ze er vanzelfsprekend niet van, maar één ding besepte ze best, zo jong als ze was. Mannen konden nog zo moe zijn, er waren vleeselijke lusten, zoals dat in de Bijbel werd genoemd, en kennelijk hadden mannen daar nog steeds behoefte aan, al hadden ze nergens anders nog energie voor.

Hilly sliep al snel. Zelf lag Metje te luisteren tot het geluid in de andere bedstee weer was verstomd. Haar broers lagen boven om het een of ander te grinniken. Ze lag op haar rug en besepte dat ze nog helemaal geen slaap had. De dag was te enerverend geweest om al meteen in slaap te kunnen vallen. Ze draaide zich rusteloos van haar ene zij op de andere en piekerde erover of ze zelf net zo’n leven zou krijgen als haar moeder. Vol zorgen, hard werken, een man die altijd gelijk had en aan wie ze haar eigen verlangens en behoeften te allen tijde ondergeschikt moest maken, want zo was het nu eenmaal. Mannen waren de baas. Ze draaide zich zuchtend nogmaals om.

Romantische verhalen uit de tijd van toen

De omnibus **Liefde van toen** is een verzameling van drie historische romans van Gerda van Wageningen, al jarenlang een van de best gelezen auteurs in dit genre. Het eerste verhaal is *Onrustig hart*, over een suikerfabriek die in Oud-Beijerland de wereld op z'n kop zet. Zeker voor de jonge Metje is het een grote verandering. *Zoete melodie* gaat over Dieudonnée, een groot muzikaal talent dat valt voor een boerenzoon. Wat moet een vrouw met haar muzikale gave tussen de koeien? Tot slot *Verboden brieven*, waarin Coby een zwerver aantreft in het varkenskot. Om de een of andere reden maakt de man een diepe indruk op haar.

Gerda van Wageningen is de bekendste auteur van historische streekroman. Ze plaatst haar historische verhalen ogenschijnlijk moeiteloos in de geschiedenis, waarbij de liefde kleur geeft aan de geschiedenis en de geschiedenis weer aan de liefde.

Z&K

ISBN 978 94 019 1252 5 NUR 344

9 789401 912525

www.zomerenkeuning.nl